

**HİNT DİNİ DÜŞÜNCEİNDE
İNSANIN ÖZGÜRLÜK
ARAYIŞI**
(Hinduizm'de Kurtuluş)

Fuat AYDIN

ESKİ
YENİ
YAYINLARI

Eskiyeni Yayınları: 20

**HİNT DİNİ DÜŞÜNÇESİNDE
İNSANIN ÖZGÜRLÜK ARAYIŞI
(Hinduizm'de Kurtuluş)**

Fuat AYDIN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no:13178)

Mizanpaj: CİNAS

Kapak: CİNAS

Baskı, Cilt:

KALKAN MATBAACILIK

Büyük San. 1. Cad. 99/32 İskitler

Tel: 0312.3419234-3421656 Ankara

1. Baskı: 2005 (Ataç Yayınları)

2. Baskı: Ocak 2013

ISBN: 978-605-5978-19-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Rüzgarlı Cad. Rüzgarlı İşhanı No: 2 Kat: 5 Ulus/ANKARA

Tel: (0 312) 310 08 60 – Fax: (0 312) 311 47 89

web: www.eskiyeni.org – e-mail: fcr@fcr.com.tr

**HİNT DİNİ DÜŞÜNÇESİNDE
İNSANIN ÖZGÜRLÜK
ARAYIŞI**
(Hinduizm'de Kurtuluş)

Fuat AYDIN

Ankara - 2013

Fuat AYDIN

1965'te Gümüşhane Şiran'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 1987 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Dört yıl Ankara'da ve iki yıl İstanbul'da öğretmenlik yaptı. 1993 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Dinler Tarihi araştırma görevlisi olarak girdi. 1994'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, *Ali b. Rabben et-Taberi ve er-Redd ale'n-Nasârâ* adlı tezle yüksek lisansını ve 2000 yılında aynı enstitüde *Pavlus ve Din Anlayışının Yansımaları* adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 2006 yılında doçent, 2011 yılında profesör oldu. Halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Bir kısmı aşağıda zikredilen sahasıyla alakalı çok sayıda telif ve tercüme makale ve kitapları vardır.

Telif Kitaplar

Yahudilik, İnsan Yayınları, ikinci baskı İstanbul 2010.

Hıristiyanların İslam'ından Müslümanların İslam'ına (ed.), Ataç Yayınları, İstanbul 2005.

Dinleri Tarihle/riyle Okumak, Ensar Yayınları, İstanbul 2007.

Pavlus Hıristiyanlığına Giriş, Eskiyei Yayınları, Ankara 2011.

Batı İslam Algısının Arkeolojisi, Eskiyei Yayınları, Ankara 2011.

Birunî ve Şehristânî'nin İzinde Dinler Tarihi Yazıları, Eskiyei Yayınları, Ankara 2012.

George Dumezil'den Dinler Tarihi Dersleri, Eskiyei Yayınları, Ankara 2012.

Çeviri Kitaplar

James L. Cox, *Kutsalı İfade Etmek*, İz Yayınları, İstanbul 2004

Joachim Wach, *Dinler Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2005.

Jacque Waardenburg, *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışı*, Ensar Yayınları, İstanbul 2006.

Fung Yu-Lan, *Çin Felsefesi Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

M. Hriyanna, *Hint Felsefesi Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Ataç Yayınları, İstanbul 2005. (2. Baskı: Eskiyei Yayınları, Ankara 2011)

Talal Asad, *İntihar Eylemleri*, Eskiyei Yayınları, Ankara 2012.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	14
GİRİŞ	15
I. HİNT DİNİ METİNLERİ	16
A. Şruti	17
1. Vedalar	19
2. Aranyakalar ve Brahmanalar	20
3. Upanişadlar	21
B. Smrti	24
1. Ramayana.....	25
2. Mahabharata	26
3. Bhagavad Gita	26
II. HİNT FELSEFİ OKULLARI	29
A. Nyaya-Vaişesika	30
B. Samkhya-Yoga	33
C. Purva Mimamsa-Vedanta.....	37
1. Monizm	40
a. Advaita Vedanta (Mutlak Monizm).....	40
b. Vişîştadvaita (Nitelikli Monizm).....	42
c. Şuddhadvaita (Saf Monizm)	43
2. Dvaita Vedanta (Dualizm)	44
3. Dualizm-Monizm	45

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KURTULUŞ İFADE ETMEK İÇİN KULLANILAN KAVRAMLAR	49
II. KURTULUŞ ARZUSUNA YOL AÇAN ŞEY:	
KARMA VE SAMSARA (GENE DOĞUM DÖNGÜSÜ)	55
A. Karma ve Samsaraya Mahkum Oluşun Sebebi.....	57
B. Karma ve Samsara (Gene Doğum Döngüsü)	63
1. Karma	63
2. Samsara (Gene Doğum Döngüsü) Anlayışı	66
3. Karma Ve Samsara Anlayışının Kökeni	66
4. Karma-Samsara İlişkisi Ve Gördüğü İşlev	70
5. Kurtuluş Arzusunun Müsebbibi Olarak Karma-Samsara Olgusu	72

İKİNCİ BÖLÜM

I. KURTULUŞ ANLAYIŞI	77
II. KURTULUŞUN GERÇEKLEŞECEĞİ HAYAT SAFHASI VE BEDENSEL FORM.....	82
A. Hayatın Son Safhası; Kurtuluş Safhasıdır.....	83
B. İnsan Ancak Beşer Formuna Ulaştığında Kurtuluşu Gerçekleştirebilir	86
C. İnsanın Kurtuluşu Gerçekleştirebileceği Ülke ve Kozmolojik Dönem	87
III. KURTULUŞTA ETKİN OLAN TARAF BAKIMINDAN KURTULUŞ.....	88
A. Kendi Kendine Kurtuluş.....	89
B. Dışarıdan Yardımla Kurtuluş.....	95
IV. GERÇEKLEŞECEĞİ YER BAKIMINDAN KURTULUŞ TÜRLERİ.....	106
A. Yaşarken Kurtuluş (Jivan-Mukti)	107
B. Öldükten Sonra Kurtuluş (Videha-Mukti).....	111
V. MUTLAK KURTULUŞA ULAŞMIŞ OLANLARIN TEKRAR DÜNYAYA GERİ DÖNMESİNİ SAVUNANLAR.....	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. KURTULUŞA GÖTÜREN YOLLAR	119
A. Karma-Marga (Amel Yolu).....	122
B. Jnana-Marga (Bilgi Yolu).....	132
C. Bhakti-Marga (Aşk Yolu).....	144

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. KURTULUŞ DURUMU	157
A. Kurtuluşun Neliği.....	157
B. Kurtulmuş Olmanın Göstergesi	160
C. Kurtulan Ruhun Elde Ettiği Nitelikler.....	164
D. Kurtuluş Durumunda Karmanın Durumu	166
E. Ahlaki Sorumluluk Açısından Kurtulan Kişinin Durumu	171
F. Kurtulan Kişinin Mutluluk-Acı İle İlişkisi.....	172
G. Kurtuluş Durumunda Mutluluğu Kabul Edenler.....	172
H. Kurtuluş Durumu-Ölüm İlişkisi	175
I. Kurtuluş Durumunda Yaşanacak Olan Mutluluklar ve Bunların Bedenle mi Yoksa Bedensiz mi Olacağı Hususu	175
J. Yaşanan Mutluluk Durumunda Ruhlar Arasında Bir Fark Var mıdır?	176
II. KURTULUŞ DURUMUNDA ATMAN-BRAHMAN İLİŞKİSİ....	176

BEŞİNCİ BÖLÜM

I. KURTULACAK OLANLAR-OLMAYANLAR	193
A. Kurtulacak-Kurtulamayacak Bağlamında Ötekinin Durumu	200
1. Yaşarken Kurtulan-Kurtulamayanların Ölüm Sonrasındaki Durumları veya Hinduizmde Ölümden Sonraki Hayat	208
2. Vedalar Döneminde Öte Dünya Anlayışı.....	211
3. Vedalarda Cennet ve Cehennem	212

B. Upanişadlar ve Sonrası Öte Dünya Anlayışı.....	216
C. Ölümden Sonra Gene Doğum Döngüsüne Geri Dönemeyecek Olanlar	218
1. Dünyada Kurtuluşa Erenler (<i>Jivan-Mukta</i>)	218
2. Tanrılar Yolunu (<i>Devayana</i>) Takip Edenler.....	220
D. Gene Doğum Döngüsüne Geri Dönecek Olanlar.....	224
1. Atalar Yolunu (<i>Ptiriyana</i>) Takip Edenler	224
2. Cehennemde Kötü Amellerinin Karşılığını Gördükten Sonra Dünyaya Dönecek Olanlar	226
3. Cennete ya da Cehenneme Gitmeden Gene Doğum Döngüsüne Geri Dönerler	228
E. Ebedi Mahkumiyetleri Sebebiyle Gene Doğum Döngüsüne Dönemeyecek Olanlar	229
SONUÇ	231
KİTABİYAT	234
DİZİN	243

ÖNSÖZ

Hinduizm, mevcut dini sistemler içerisinde tarihi insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar uzanan (yaklaşık MÖ. 4000) ve kutsal metinleri sağ salım bir şekilde günümüze kadar gelen iki dinden biri (diğeri Yahudilik'tir); belki de bunların en eski olanıdır. Hem tarihsel olarak kadim bir din oluşu hem de günümüzde dünya dinleri olan Budizm, Hıristiyanlık ve İslam'la yarışacak kadar çok bağlıya sahip olma bakımından önemli bir dindir. Üstelik bu bağluları, modern dönem öncesi olduğu gibi, yalnızca Hint kökenli insanlardan da oluşmamaktadır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan ve yirminci yüzyılda da yenilerinin eklendiği misyoner Hindu hareketleriyle dünyanın her yerinde bu düşüncelere mensup insanlar ortaya çıkmaya başladığı gibi, doğrudan o dini kabul etmeseler bile, modern hayatın yol açtığı, sıkıntılardan uzaklaştırmanın bir yolu olarak özellikle sekülerleşerek dinsel içeriğinden soyutlanan yoga, meditasyon gibi bazı uygulamaları yerine getirmeye çalışan, her dinden insana rastlamak da mümkün hale gelmiştir.

Halid el-Bermeki (92-165) tarafından gönderilen bir kişinin meydana getirdiği bir metin, Biyrunî (973-1061) ve on yedinci yüzyılda, yazarı tam olarak tespit edilemeyen ve Farsça kaleme alınmış olan *Debistânu'l-mezâhib* gibi eserlerle çok erken bir dönemden itibaren Hint'le ilgili, sahih bilgiler İslam dünyasına girmiş olmasına rağmen, Hint'te kurulan İslam

devletleri dönemindeki metinler bir kenara bırakılırsa, Hint’le ilgili din ve dini düşünceler, felsefeler hakkında ciddi çalışmaların, (en azından iyi bildiğimizi düşündüğümüz günümüz Türkiye’sinde) modern dönem de dahil çok fazla olduğu söylenemez. Hint alt kıtası dışındaki bölgeler için, konuyla alakalı ciddi çalışmaların yokluğunun bir gerekçesi olarak, burası ile olan kopukluk bir gerekçe olarak ileri sürülebilse de, özellikle sınırların ortadan kalktığı ve her dinden ve kültürden (bu din ve kültürlerin temsilcileri olan hatta onları yaymaya çalışanların da dahil olduğu) insanlarla her yerde karşılaşma artık bir vakayı adiyeye haline geldiği için, böyle bir gerekçe de artık makul olmaktan çıkmıştır. Bu tür karşılaşmalar, bizim için ne kadar ulaşılmaz bölgelerde olursa olsun farklı kültürlere mensup olan insanlar hakkında bilgi sahibi olmayı zorunlu hale getirmiştir. Zorunlu olan bilgiler arasında söz konusu dinlerin ana konuları yer alıyor olsa da, bu dinlerin başka dinlere mensup olan insanlara bakışını belirleyen, “öteki” anlayışı önemli bir yer tutar. Bu öteki anlayışını, belirleyen ise o dinin kurtuluş anlayışıdır. Öteki bağlamında zikretmiş olsak da, esas itibarıyla kurtuluş bütün dinlerin özünü oluşturan bir özelliğe sahiptir. Neden kurtulacağı, nasıl kurtulacağı ve kurtaracak olanın kim olduğu; kurtuluşun nerede gerçekleşeceği gibi konular bakımından aralarında bir takım farklılıklar bulunsa da, onu bütün dinlerde görmek mümkündür. Daha ileri giderek, dinlerdeki bu anlayışın aslında dinin bütün yapısını belirlediği dahi söylenebilir. Çünkü, özellikle birer kurtuluş dini olan Hinduizm, Budizm ve Hıristiyanlık gibi dinler, bir anlamda bu anlayışın açılıp genişlemesinden ibarettir. Bu kadar hayati bir öneme sahip olmasına rağmen, genel olarak dinlerin kurtuluş anlayışının bir araştırma konusunun olarak ele alınmasının tarihi yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin ötesine geçmez. Bunun batı Hıristiyan dünyası için sebeplerinden birisi, Hıristiyan

dünyanın kurtuluşu kendisine has bir kategori olarak görmesi, bu yüzden de öteki dinleri bu kategorinin içine dahil etmekten kaçınmasıdır. Ancak özellikle II. Vatikan konsili sonrasında kilise, geçmişte kurtuluşun başka dinler bağlamında çalışılmasına engel oluşunun aksine, motive edici bir fonksiyon icra etmiştir. Bu konsilin resmi olarak başlattığı diyalog sürecinin bir sonucu olarak, dinlerin ötekine bakışı; bu bakışı belirleyen kurtuluş anlayışı olduğu için de kurtuluş anlayışı gittikçe daha önemli bir hale gelmeye başlamıştır.

Hem Hinduizm'in bir milyara yaklaşan inananının bulunması ve dünyanın her yerinde misyonerlik faaliyetleri sonucu olarak yayılması hem de dinlerin ötekine bakışı bağlamında kurtuluş anlayışının daha önemli bir hale gelmesi ve burada zikredilen her iki konuya dair (birincisi hakkında çok az akademik çalışma, yabancı kaynaklardan çeviri metinler bulunsa da; ikincisinden Hinduizm'in ötekine bakışı hususunda bir çalışma, Ali İhsan Yitik, "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı", "Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları*, I, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 1998, 129-145 dışında) zikre değer eserlerin bulunmaması¹, Hinduizm bağlamında kurtuluş anlayışının bir çalışma konusu olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Böyle bir tercihin, Hinduizm'i anlama hususunda reddedilemeyecek, hatta vazgeçilmez bir önemi haiz olduğu, çalışma okunduğunda daha açık bir şekilde görülecektir. Ayrıca buraya, diğer kurtuluşçu dinlerden farklı olarak Hint'te kurtuluş düşüncesinin insanın özgür olması anlamında anlaşıldığını ilave etmek de, kurtuluş öğretisinin çalışıldığı bir kitaba, niçin *Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Arayışı* gibi bir ismin verildiğini anlaşılması

¹ Türkiye'de Hint'le alakalı çalışmalara dair bkz. Fuat Aydın, "Hint din, düşünce ve tarihine dair Türkçe bir bibliyografya denemesi", *Dîvân, İlmî Araştırmalar*, 2004/1, sayı 16, s. 161-181.

açısından önemlidir. Dolayısıyla, zaman zaman kurtuluş/özgürlük, kurtulma/özgürleşme gibi kullanımlara yer vermiş olduğumuz gibi, bu şekilde yazılmayan kurtuluş, kurtulma gibi yerlere “özgürlük/özgürleşme” kelimelerini koyarak okumak da makuldür.

Hinduizm’de kurtuluşu ele alan bu çalışma, giriş, beş bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Girişte, metinde kullanılan Hint kutsal metinleri ve bu metinler üzerine yapılan yorumların bir sonucu olarak ortaya çıkan; Hinduizm içinde kabul edilen altı dini-felsefi okul (*şaddarşana*) hakkında bilgiler verilmiştir. Bu, ilgili yerde de ifade edildiği gibi metin içindeki atıfların daha iyi anlaşılması maksadıyla yapılmıştır.

Birinci bölümde, kurtuluşu ifade etmek için Hint dini-felsefi metinlerde kullanılan kavramlar, kurtuluş arzusuna yol açan karma-samsara, onların kökeni, kurtuluştaki oynadıkları rol ele alınmıştır. İkinci bölümde kurtuluştan ne anlaşıldığı, bunu gerçekleşmesi mümkün olan hayat safhası, varlık formu; kurtuluşa ulaşmada beşeri çabanın mı yoksa tanrısal inayetin mi etkin olduğuna dair yaklaşımların yanı sıra, kurtuluşun gerçekleştiği mekan olarak bu dünya ve ölümden sonrası incelendi. Üçüncü bölümde, kurtuluşa götüren ve Hint dini-felsefi düşüncesi tarafından genel bir kabul gören yollar, kaynaklardan hareketle ortaya konulmaya çalışıldı. Dördüncü bölüm, kurtuluşun mahiyeti, kurtulmuş olmanın göstergesi, kurtuluştaki karmanın durumu, kurtuluş-ölüm ilişkisi ve kurtuluştaki *atman-brahman* ilişkisi ele alındı. Beşinci ve son bölümde, kurtulacak-kurtulamayacaklar bağlamında Hinduizm’in kendi içindeki mezheplerin birbirlerine ve öteki dinlere bakışı ortaya konduktan sonra, yine kurtuluş bağlamında olmak üzere, kurtulan ve kurtulamayan ruhların

ölümden sonraki durumları, yani bir anlamda Hinduizm'de öte dünya, ahiret, cennet-cehennem meselesi incelendi.

Sonuç kısmında ise, çalışmada ulaşılan sonuçlar özet halinde verildi.

Çalışma içinde mezkur konu ele alınırken, modern yazarların eserleri de kullanıldığı için, sanki herhangi bir zaman sınırlaması yok gibi gözükse de, esas olarak Vedalardan başlanmış ve modern öncesi denilebilecek olan döneme kadar kurtuluş anlamıyla ilgili olan yaklaşımlar dikkate alınmıştır.

Kitabiyat kısmında yer verilen kitap ve makaleler hakkında da birkaç şey söylemek gerekirse, burada zikredilen kitapların tamamı çalışma sırasında kullanılmış olan metinlerden ibaret değildir. Okunduğu halde kullanılmayan, ele aldığımız konuyla doğrudan alakalı olmadığı ya da çeşitli gerekçelerle kullanma imkanımız olmayan metinler de, sonraki çalışmalar için faydalı olur gerekçesiyle yer verilmiştir.

Bu çalışma birçok kişinin maddi ve manevi katkısı sonucu oluştu. Malzemelerin toplanması için İngiltere'ye gidişim sırasında desteklerini gördüğüm İlim Yayma Vakfı'na, kadim dostlar Ahmet Şenaltun ve Gürbüz Deniz'e teşekkür ediyorum. Yine bu yaban diyarda geçirdiğim sıkıntılı günlerde, her zaman desteğini yanımda hissettiğim, varlığıyla dayanma gücü bulduğum sevgili eşim Sevim'e; bu sıkıntıları benimle bire bir yaşayan Gürbüz Deniz'e ve Mustafa Özbaş'a en kalbi şükranlarımı sunuyorum. Çalışmanın yapılması sırasında, tatillerini berbat ettiğim ancak bundan şikayet etmek yerine sürekli olarak teşviklerini gördüğüm, sıcacık sevgilerini hissettiğim kızım Feyza Betül'e ve oğlum ve Ömer Faruk'a; son olarak sağladıkları huzurlu çalışma ortamından dolayı İSAM kütüphanesi ve çalışanlarına teşekkür etmek istiyorum.